

ادبیات مقاومت در فلسطین

دکتر علی نقی منزوی

مجله کاوه، مونیخ، شماره ۲۶، سال ۷، آبان ۱۳۴۸، برگه ۳۲۰ - ۳۲۵

به کوشش

محمد ابراهیم ذاکر

دکتر علی نقی منزوی

ریزگفتار

۱	ادبیات مقاومت در فلسطین.....
۱	مقدمه.....
۱	سرایندگان فلسطینی.....
۲	پرچم‌داران این ادبیات.....
۲	محمود درویش.....
۴	سرودهٔ محمود درویش.....
۵	سمیح قاسم.....
۶	سرودهٔ سمیح.....
۷	توفیق زیاد.....
۷	سرودهٔ توفیق.....
۱۰	جنبه‌های عمومی ادبیات مقاومت.....
۱۰	مظاهر این گونه ادبیات.....
۱۲	کتاب‌نامه.....
۱۲	نمایهٔ کتاب و مقاله.....

دکتر علی نقی مسزوی

ادبیات مقاومت در فلسطین

مجله کاوه، مونیخ، شماره ۲۶، سال ۷، آبان ۱۳۴۸، برگه ۳۲۰ - ۳۲۵

مقدمه

سرایندگان فلسطینی

تغییر روش تبلیغات از زورگویی مغلوبانه به حق طلبی شرافتمندانه، در مجامع ادب عربی بیش از میدان‌های دیگر، منعکس گردید، و به صورت ادبیات مقاومت آشکار شد. همان گونه که در کادر سیاسی پیشگامی این تغییر روش با سوسیالیست‌های عرب بود، در کادر ادبی نیز پیشتازی این دگرگونی با نویسندگان و شعرای سوسیالیست و کمونیست عرب بوده است.

در میان دو جنگ ۱۹۴۸ و ۱۹۶۷ م در میان اعرابی که زیر اشغال اسرائیل زندگی می‌کردند، نسل نوینی به وجود آمد و چون این نسل از قیود بردگی مغزی و تعصب‌های مذهبی حکومت‌های عرب آزاد بود، هسته ادبیات نوی را پرورش داد که با ادبیات عربی خارج از اسرائیل فرق‌هایی دارد: رئالیست بودن، خالی بودن از تعصبات مذهبی، حس قدرت طلبی، زورگویی، و مشتمل بودن بر حق طلبی و عدالت و مساوات و خواستن حق تعیین سرنوشت برای اعراب اسرائیل، از ویژگی‌های برجسته این ادبیات می‌باشد.

رشد و نمو این نوع ادبیات عربی در کشور اسرائیل تا پیش از جنگ ۱۹۶۷ بسیار محدود بود؛ زیرا که تحت فشار دولت اسرائیل بود و هیچ راهی برای انتشار جز نشریات احزاب چپ اسرائیل نداشت؛ لیکن پس از جنگ ۱۹۶۷ دو عامل موجب گسترش هرچه بیشتر آن گردید:

الف: اشغال‌شدن بخش‌های تازه‌ای از سرزمین‌های عرب‌نشین و روبروشدن با ستم‌ها و دربردی‌ها و کشتارها و شکنجه‌های جدید، در نتیجه بالاگرفتن نیروی مقاومت عرب و پیدایش گروه‌های فدایی و انجام‌دادن قهرمانی‌ها و جان‌فشانی‌های چشم‌گیر؛

ب: آزادشدن نسبی احزاب و نشریات چپ، همراه با رشد و توسعه افکار مترقی در کشورهای عربی همسایه اسرائیل. این دو عامل سبب شد که این‌گونه ادبیات به نام ادبیات مقاومت در محافل همه کشورهای عرب پخش گردید.

پرچم‌داران این ادبیات

از معروف‌ترین ستارگان آسمان ادبیات مقاومت می‌توان نام‌های زیر یاد کرد: محمود درویش، سمیح قاسم، توفیق زیاد، سالم جبران، راشد حسینی، حنا ابوحننا، عصام عباسی، سلیم یوسف جبران، تالیف صالح سلیم، میشل حداد، عیسی لویانی، فتحی قاسم، عمر محمود رغبی، طارق عون، یعقوب حجازی، امیل حبیبی هایل، عسافله، نبیل عوده، محمد نفاع، عفیف صلاح سالم، محمد علی عطیه، تا آن جا که امکان است در این مقال کوشش خواهیم کرد تا خطوط کلی سبک شعر برخی از این شاعران را بنمایانم.

محمود درویش

این جوان در سال ۱۹۴۲ در بروه از دهات خاور عکا زاده شد^۱. او از فجایع تابستان ۱۹۴۸ چیزی به خاطر ندارد، جز آن که صهیونیست‌ها به دیه [روستا] ایشان حمله‌ور شدند و این کودک با خانواده‌اش پای پیاده و سینه‌کشان از راه جنگل‌های تاریک زیتون و کوه‌های سرسخت گریخته و خود را با باقی مانده خانواده به لبنان رسانیده‌اند.

^۱ محمود سلیم حسین درویش زاده سیزدهم مارس ۱۹۴۱ در روستای بروه خاور شهر عکه و در ۹ اوت ۲۰۰۸ به دنبال جراحی قلب در تگزاس آمریکا درگذشت. شاعر و نویسنده فلسطینی بود. او بیش از سی دفتر شعر منتشر کرد و شعرهای او که بیشتر به مسئله فلسطین مربوط می‌شد در بین خوانندگان عرب و غیر عرب شهرت و محبوبیت داشت. برخی از شعرهای او به فارسی ترجمه و منتشر شده‌است. وی مدتی عضو سازمان

ادبیات مقاومت در فلسطین

۳

او از همان کودکی با واژه‌هایی، مانند مرز، پناهندگی، اشغال، رادیو، بازگشت، فلسطین، صلیب سرخ، نمایندگی سازمان ملل و هم‌چون این‌ها آشنا شد. آن دوران سخت چنان اثری در مغز این کودک به جای نهاد که تصمیم گرفت که در برابر دو چیز مقاومت نماید:

- نخست با محیط شخصی خودش هم چون یک پناهنده؛

- دوم برابر کسانی که میهن او را اشغال کرده‌اند.

او پس از دو سال تحمل رنج‌های گوناگون پناهندگی، شبی عمه‌اش می‌گوید: بس است، جنگ تمام شده و ما تا به کی بدبختی را تحمل کنیم؟ باید به میهن بازگردیم، اما راه‌ها بسته است! چگونه بازگردیم؟ قاقاق، شبانه!

آری او پس از پیمودن همان راه‌های سخت و تحمل رنج‌های بی‌شمار، روزی خود را در فلسطین یافته است، اما این خانواده دیگر به دیه خویش نرفتند، چون دشمن صهیونی آن را زیر و زبر کرده بود و این کودک باز خود را به حالت پناهنده احساس کرد، آری از این پس، آن‌ها آواره در وطن خود زیستند.

ذوق شعر محمود از دوران تحصیلات دبستانی آغاز شده و آن را در روزنامه نوشت. در دوره دبیرستان، شاعری کار مهم او به شمار آمد. در این دوره احساس کرد که در مدرسه به جای تاریخ قهرمانان عرب و پیغمبر عرب باید تاریخ قهرمانان یهود و انبیای بنی‌اسرائیل بیاموزد و به جای قرآن، تورات بخواند و این احساس غرور، او را جریحه‌دار می‌کرد.

نخستین دیوان وی در سن ۱۸ سالگی به نام گنجشگ‌های بی‌بال در سال ۱۹۶۰ منتشر گردید.

اگر ذوق شعری محمود در این دیوان به حد کمال نرسیده است، در دیوان دوم وی که به سال ۱۹۶۴ به نام برگ‌های زیتون پخش شد، استعداد عالی خود را نشان داده است و حالت پرخاش جویی و ستیز علیه آن چه رخ داده است و تغزل برای میهن اسیر و خاک نیاکان و مبارزه جویی در آن آشکار است. این دیوان در میان اقلیت عرب در اسرائیل صدا کرد و دو بار چاپ شد.

سومین دیوان محمود به نام عاشقی از فلسطین، به سال ۱۹۶۶ پخش گردید که بیشتر اشعار آن را در زندان سروده است.

آزادبخش فلسطین بود و در ۱۹۹۳ در اعتراض به پذیرش پیمان اسلو از این سازمان استعفا داد. درویش از تشکیل دولتی مستقل در کنار کشور اسرائیل دفاع می‌کرد. خود او به خوبی به زبان عبری حرف می‌زد و با فرهنگ یهودیان آشنایی داشت و دوستان یهودی زیادی داشت.

دیوان دیگر او پایان شب نام دارد و پس از جنگ ژوئن ۱۹۶۷ پخش شده و دارای مضمون‌های تندتر و انقلابی‌تر از دیوان گذشته اوست.

سخت‌گیری‌های دولت اسرائیل و سانسور شدید که از انتشار اشعار انقلابی جلوگیری می‌کرد، محمود را مجبور کرده است که به رمزگویی توسل جوید، و با این همه اداره سانسور بسیاری از اشعار او را به هنگام چاپ، حذف کرده است و نام دیوان در دفتر وزارت فرهنگ اسرائیل به عربی عاشقی از سرزمین اسرائیل ثبت گردیده است. اشعار محمود را در اسرائیل جز روزنامه‌های چپ، منتشر نمی‌کنند.^۱

اینک قطعه‌ای از شعر محمود درویش که در باره هم میهنانش سروده است:

سروده محمود درویش

لگام به دهانش زده‌اند.
دست‌هایش را پای دیوار بسته‌اند
تازه باو می‌گویند: قاتل تویی!
خوراک، پوشاک، و داراییش را ربوده‌اند.
او را در سلول مردگان انداخته‌اند.
تازه به او می‌گویند: دزد تویی!

^۱ دفترهای سروده‌ای محمود سلیم حسین درویش: عصفیر بلا أجنحة (۱۹۶۰)؛ أوراق الزيتون (۱۹۶۴)؛ عاشق من فلسطین (۱۹۶۶)؛ آخر الليل (۱۹۶۷)؛ العصفیر تموت في الجليل (۱۹۶۹)؛ حبيبتی تنهض من نومها (۱۹۷۰)؛ شيء عن الوطن (۱۹۷۱)؛ أحبك أو لأحبك (۱۹۷۲)؛ محاولة رقم ۷ (۱۹۷۳)؛ يوميات الحزن العادي (خواطر و مقالات) (۱۹۷۳)؛ وداعاً أيتها الحرب وداعاً أيها السلام (مقالات) (۱۹۷۴)؛ تلك صورتها و هذا انتحار العاشق (۱۹۷۵)؛ يوميات جرح فلسطين (۱۹۷۷)؛ أعراس (۱۹۷۷)؛ ذاكرة للنسيان (۱۹۸۲)؛ مديح الظل العالي (۱۹۸۳)؛ حصار لمدايح الملح (۱۹۸۴)؛ هي أغنية هي أغنية (۱۹۸۶)؛ ورد أقل (۱۹۸۶)؛ في وصف حالتنا (نثر) (۱۹۸۷)؛ أرى ما أريد (۱۹۹۰)؛ أحد عشر كوكباً (۱۹۹۲)؛ لماذا تركت الحصان وحيداً (۱۹۹۵)؛ سرير الغريبة (۱۹۹۹)؛ جدارية (۲۰۰۱)؛ حالة حصار (۲۰۰۲)؛ لا تعتذر عما فعلت (۲۰۰۳)؛ كزهر اللوز أو أبعد (۲۰۰۵)؛ في حضرة الغياب (۲۰۰۶)؛ حيرة العائد (مقالات) (۲۰۰۷)؛ أثر الفراشة (۲۰۰۸).

ادبیات مقاومت در فلسطین

۵

از خانمانش رانده‌اند.
 وطن عزیزش را از چنگ ربوده‌اند
 تازه به او می‌گویند: تو اقلیت و پناهنده‌ای!
 ای چشم‌ها و دست‌های خونین!
 همانا شب گذرا است.
 نه بازداشتگاه می‌ماند
 نه حلقه‌های زنجیر
 نژن مرد، اما رم باقی ماند
 و با چشم‌هایش می‌جنگید
 دانه‌های خشکیده خوشه‌ها
 همه، دره را پر از خوشه خواهد ساخت.

محمود می‌گوید: شعر من با خاک میهنم، با سنگ و کوه‌ها و دره‌هایش جوش خورده است.

شعر من با انسان‌های هم‌وطنم که سربلند مانده و خواهند ماند و در برابر هر گونه قید و بند، ستم ملی و استعمارزدگی ایستادگی نموده، پیمان بسته است تا کوشش دشمن را برای پایمال کردن تاریخ آب و خاک من، قهرمانی‌های نیاکان من و تحقیر شرافت ملی و انسانی‌ام، عقیم گذارد.

سمیح قاسم

اصل این شاعر جوان از وزواز دیهی از شهرستان رامه از منطقه جلیل می‌باشد.

دکتر علی نقی نیکسزوی

او در ۱۹۳۹ در شهر زرقاء که پدرش در آن جا عضو ارتش اردن بود، متولد شد. دبستان را در رامه گذراند و متوسطه را در ناصره^۱.

او می‌گوید: فجایع ۱۹۴۸ م، خاطرات پیش از آن را از ذهن من برد، گویی من در این سال، برای دومین بار از مادر زاده شدم.

او دروزی است و با آن که اسرائیلی‌ها، مسیحی و دروزی را از مسلمانان تمییز می‌دهند، وی همواره ضدّ این تفرقه مذهبی مبارزه کرده و به ملیت عربی خویش افتخار نموده است.

تاکنون این دیوان‌ها از سمیح قاسم پخش شده است:

۱- مواكب الشمس، شکوه خورشید، به سال ۱۹۵۸؛

۲- أغاني الدروب، آوازهای کوچه باغی، به سال ۱۹۶۴؛

۳- ارم در ۱۹۶۵؛

۴- خونم به کف دستم، در ۱۹۶۷؛

۵- دود آتش فشان، در ۱۹۶۷؛

۶- پرده‌ها دریده می‌شود در ۱۹۶۹.

سروده سمیح

اینک قطعه‌ای از سمیح قاسم به عنوان فریاد از بازار بیکاران:

شاید آخرین وجب از خاکم را هم بستانی!

^۱ سمیح القاسم (۱۱ مه ۱۹۳۹ - ۱۹ اوت ۲۰۱۴) شاعر، نویسنده و روزنامه‌نگار اهل فلسطین بود. سمیح القاسم و محمود درویش، دو سراینده بزرگ فلسطینی سده بیستم هستند. دیگر دفترهای شعری او: دمی علی کتفی؛ دخان البراکین؛ سقوط الأتقعة؛ و یكون أن يأتي طائر الرعد؛ رحلة السراييب الموحشة؛ قرآن الموت و الیاسمین؛ الموت الكبير؛ و ما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم؛ دیوان الحماسة؛ أحبك كما يشتهي الموت؛ الجانب المعتم من التفاحة، الجانب المضيء من القلب؛ جهات الروح؛ قرابین؛ برسونا نون غراتا؛ شخص غیر مرغوب فیه؛ لا أستأذن أحداً؛ سبحة للسجلات؛ أخذة الأميرة ييوس؛ الكتب السبعة؛ أرض مراوغة؛ حریر کاسد؛ لا بأس سأخرج من صورتی ذات یوم.

شاید جوانی مرا بخورد زندان دهی!
 شاید ارث نیاکانم را بر بایی!
 - اثاث ... ظرف‌ها ... و دیگر اسباب را ...
 شاید شعرها و نامه‌هایم را بسوزانی ...
 شاید گوشتم را بخورد سگ‌ها دهی!
 شاید کابوس ترس را بر دیه ما استوار نگاه‌داری!
 ای دشمن خورشید! ... ولی من سازش نمی‌کنم ...
 و تا آخرین جنبش خون در رگ‌هایم، مقاومت خواهم کرد.

توفیق زیّاد

یکی از برجسته‌ترین شاعران مکتب مقاومت این جوان است که از شهر ناصره برخاسته است.^۱
 وی در قطعه‌ای که به نام بر تنهٔ زیتون می‌نویسم سرود، از مادام لافارج فرانسوی پیروی کرده که در جنگ ۱۷۸۹ نام
 دشمنان ملت را بر پارچه می‌بافت تا پس از پیروزی ملت به دست انقلابیون بی‌افتند.

سرودهٔ توفیق

او می‌گوید:

^۱ توفیق امین زیّاد، زادهٔ هفتم مه ۱۹۲۹ در شهر ناصره و درگذشتهٔ پنجم ژوئیه ۱۹۹۴ بود که برای تحصیل به روسیه رفت. او سراینده، نویسنده و سیاست‌مدار فلسطینی از شهر ناصریه بود. تا زمان مرگش شهردار شهرک ناصریه فلسطین بود. هم‌چنین او عضو کنست اسرائیل بود و برای چندین دوره انتخاباتی از طرف حزب کمونیسم اسرائیل برگزیده شد. دفتر آشد علی آیادیکم / سخت‌تر بر دستان شما را در سال ۱۹۶۶ منتشر کرد. هم‌چنین اقدام به ترجمه تعدادی از کارهای ادبی روسی و نیز کارهای ادبی شاعر ترک ناظم حکمت کرده است

ادبیات مقاومت در فلسطین

۸

دکتر علی نقی نیشزوی

چون من پشم نمی‌بافم.
 چون من هر روز در معرض بازداشت هستم.
 خانه‌ام بازدیدگاه پلیس است
 برای تفتیش و رفت و روب.
 چون نمی‌توانم کاغذ بخرم
 هر چه بر سرم می‌آید، و همهٔ اسرارم را
 بر تنه زیتون خواهم کند، که در میان خانه است.
 خواهم کند، دستانم را، داستان مصیبت‌بارم را
 بر چرخ چاه و بر سنگ گور مردگانم
 تلخی‌ها را که چشیدم می‌نویسم
 تا چیزی، جز شیرینی آینده پاکش نکند
 زمین‌ها که از ما به غارت رفت
 نشانی جای دیه من و مرزهایش،
 خانه‌هایش را که خراب کردند،
 درخت‌هایم را که ریشه‌کن کردند،
 نام هر گل بی‌آزار از گل‌هایم که پرپر کردند،
 نام کسانی که در کوبیدن اعصابم و بند آوردن نفسم هنرنمایی کردند
 نام زندان‌ها، انواع دستبندها، که بردستم نهادند
 نشانی پرونده‌هایم
 ناسزاها که بر سرم باریدند، خواهم کند.

ادبیات مقاومت در فلسطین

می‌گنم که: کفر قاسم^۱ را فراموش نخواهم کرد.
 می‌گنم که: یاد کفر یاسین^۲، با خون در رگ‌هایم، جریان دارد.
 می‌گنم که ما به منتهای بدبختی رسیدیم.
 تصورش را هم نمی‌کردم، اما رسیدیم و دیدیم.
 هر چه را خورشید برایم بگفت، خواهم کند.
 و هر چه را ماه برایم زمزمه کرد،
 و هر چه هوبره برایم نقل کرد،
 بر سر آن چشمه آب که عشاقش همه رفتند.
 آری می‌گنم تا بخاطرم بماند،
 تا همیشه بماند،
 انواع مصیبت‌ها را و مراحل بدبختی را.
 از ریز تا درشت،
 از کاه تا کوه،
 بر تنهٔ زیتون میان خانه.

^۱ کفر قاسم: دیه‌ی در بیست کیلومتری خاور تل‌آویو است که صهیونی‌ها آن را در یک شب زیر و رویش کردند. در این حادثه صدها مرد و پناه‌زن و دختر کشته شدند.

^۲ کیفر یاسین: نام دیه‌ی دیگر است که صهیونی‌ها آن را با تراکتور برسر مردم ساکن آن خراب کردند و عده بی‌شماری را زنده به گور کردند. عده‌ای را چون پس از خرابی هم حاضر به ترک سرزمین اجدادی نبودند با همان تراکتورها له کردند.

جنبه‌های عمومی ادبیات مقاومت

مظاهر این گونه ادبیات

یکی از مظاهر این نوع ادبیات، حمله‌ای است که این شاعران به دو گونه مردم، از هم‌وطنان خویش می‌کنند. **نخست:** آن شکست‌پذیرانی که چنان دچار یاس شده‌اند که گویی همه تأثر و تاسف آنان از این است که چرا فلسطینی زاییده شده‌اند؛

دوم: کسانی که خاک میهن را به دشمن گذارده و به کشورهای عرب همسایه پناهنده شدند، خاصه برخی از آنان که ثروتی هم همراه خویش بردند و زندگی نیمه مرفه در تبعیدگاه فراهم کرده‌اند.

محمود درویش در خطاب به گروه نخست می‌گوید:

هر جویی دارای سرچشمه، بستر، و دوران زندگی است

دوست من! مادر میهن ما سترون نشده است

هر کشور می‌تواند از نو جوان گردد

هر شبی، بامدادی از پس دارد.

درباره گروه دوم، سمیح قاسم، در قصیده‌ای به نام به تو آن جا که خواهی مرد! داستان کسی را یاد می‌کند که خانواده را در میهن رها کرده و به بیروت رفته، و ضمن نامه از برادرش دعوت می‌کند که نزد او برود و این برادر پاسخی دندان‌شکن به او می‌دهد.

در این جا تنها پاسخ برادر را می‌آورم:

برادر عزیزم!

به تو! آن جا در بیروت!

به تو! آنجا که خواهی مرد،

مانند یک زنبق بی‌بوته،

ادبیات مقاومت در فلسطین

۱۱

مانند یک جوی بی چشمه،
مانند یک آهنگ بی پیش درآمد،
مانند یک گرد باد کوتاه عمر،
به تو! آن جا که هم چون خورشید پاییز خواهی مرد.
به تو! که در آن جا زخم من هستی،
و ننگ من!

و ریزنده آبرو بر آتش من،
به تو! به تو! از دل پا برجا و گرسنه و برهنه.
درود من به خاطرۀ تو!

و لعنت خانمان جامانده تو.

توفیق زیاد، نیز در این موضوع به عنوان همین جا می‌مانیم قصیده‌ای سروده در آن گوید:
همین جا! سردل شما ... مانند ستون خواهیم ماند.

گرسنه! می‌مانیم ...

برهنه! می‌مانیم ...

می‌ستیزیم ...

می‌سراییم! ...

کتاب‌نامه

نمایه کتاب و مقاله

- أثر الفرائشة، محمود سليم حسين درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۲۰۰۸.
- أحبك أو لا أحبك، محمود سليم حسين درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۲.
- أحبك كما يشتهي الموت، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- أحد عشر كوكباً، محمود سليم حسين درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۹۲.
- أخذة الأميرة يبوس، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- آخر الليل، محمود سليم حسين درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۶۷.
- كتاب أدب المقاومة في فلسطين المحتلة ۴۸ - ۱۹۶۶، غسان كنفاني، چاپ بيروت.
- كتاب الأدب الفلسطيني المقاوم في إسرائيل من ۴۸ إلى ۱۹۶۸ غسان كنفاني، چاپ بيروت.
- ادبیات مقاومت در فلسطین، دکتر علی نقی منزوی (۱۳۰۲ - ۱۳۸۹خ)، مجله کاوه، مونیخ، شماره ۲۶، سال ۷، آبان ۱۳۴۸، برگه ۳۲۰-۳۲۵.
- أدفنوا موتاكم و انهضوا، توفیق زیّاد، دار العودة، بيروت، ۱۹۶۹م.
- أرض مراوغه، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- أرى ما أريد، محمود سليم حسين درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۹۰.
- أشدّ على أياديكم، توفیق زیّاد، مطبعة الاتحاد، حيفا، ۱۹۶۶م.
- أعراس، محمود سليم حسين درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۷.
- الأعمال الشعرية الكاملة، توفیق زیّاد، دار العودة، بيروت، (۱۹۷۱م)، يشمل ثلاثة

- أغاني الدروب، ترانه‌های کوچه‌باغی، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۶۴.
- أغنيات الثورة و الغضب، توفیق زیّاد، بیروت، ۱۹۶۹م.
- أمدرمان المنجل و السيف و النغم، توفیق زیّاد، دار العودة، بیروت، ۱۹۷۰م.
- أوراق الزيتون، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۶۴.
- برسونا نون غراتا، شخص غیر مرغوب فيه، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- تلك صورتها و هذا انتحار العاشق، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۵.
- تورات، پیامبر یهودیان، حضرت موسی (ص).
- تهليله الموت و الشهادة، (دار العودة، بیروت، ۱۹۷۲م.
- الجانب المعتم من التفاحة، الجانب المضىء من القلب، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- جدارية، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۲۰۰۱.
- جهات الروح، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- حال الدنيا، داستان‌های فولکلور، توفیق زیّاد، دار الحریة، الناصرة، ۱۹۷۵م.
- حالة حصار، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۲۰۰۲.
- حبیبتی تنهض من نومها، یارم از خواب بیدار می‌شود، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۰.
- حریر کأسد، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۶۷.
- حصار لمدايح الملح، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۸۴.
- حيرة العائد (مقالات)، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۲۰۰۷.
- دخان البراكين، دود آتشفشان، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۶۷.
- دمی علی کتفی، خونم بر روی کتفم، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۶۵.
- ديوان الحماسة، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۶۵.
- ذاكرة للنسيان، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۸۲.

ادبیات مقاومت در فلسطین

۱۴

- رحلة السراييب الموحشة مهاجرت به زیرزمین‌های هولناک، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- سبحة للسجلات، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- سجناء الحرية و قصائد أخرى ممنوعة، توفیق زیّاد، مطبعة الحكيم، الناصرة، ۱۹۷۳.
- سریر الغریبه، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۹۹.
- سقوط الأتقنة فروافتادن چارقه‌ها، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۶۹.
- شیء عن الوطن، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۱.
- شیوعیون، توفیق زیّاد، دار العوده، بیروت، ۱۹۷۰م.
- صور من الأدب الشعبي الفلسطيني، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بیروت، ۱۹۷۴م.
- عاشق من از إسرائيل، عاشقی از سرزمین اسرائیل، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۶۶.
- عاشق من فلسطين، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۶۶.
- عصافیر بلا أجنحة، گنجشگ‌های بی‌بال، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۶۰.
- العصافیر تموت فی الجلیل، گنجشکان در شهر جلیل می‌میرند، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۶۹.
- عمان فی أيلول، توفیق زیّاد، مطبعة الاتحاد، حيفا، ۱۹۷۱م.
- عن الأدب الشعبي الفلسطيني، توفیق زیّاد، دار العوده، بیروت، ۱۹۷۰م.
- فی وصف حالتنا (نثر)، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۸۷.
- قرايین، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- قرآن، پیامبر اسلام حضرت محمد (ص).
- قرآن الموت و الیاسمین، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- الکتب السبعة، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- کزهر اللوز أو أبعده، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۲۰۰۵.
- کلمات مقاتلة، توفیق زیّاد، دار الجلیل للطباعة و النشر، عکا، ۱۹۷۰م.

ادبیات مقاومت در فلسطین

۱۵

- لا أستاذن أحداً، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- لا بأس سأخرج من صورتی ذات یوم، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- لا تعتذر عما فعلت، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۲۰۰۳.
- لماذا تركت الحصان وحيداً، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۹۵.
- مجلة كاوه، مونيخ، شماره ۲۶، سال ۷، آبان ۱۳۴۸، برگه ۳۲۰-۳۲۵، ادبیات مقاومت در فلسطین، دکتر علی نقی منزوی (۱۳۰۲ - ۱۳۸۹خ).
- مجلة الآداب، تعقيب على مقال ابوناب، محمود امين العالم، بيروت.
- مجلة الآداب، مقاله الجذوة الشعرية الفلسطينية، ابراهيم ابوناب، بيروت.
- مجلة الطريق، شماره مخصوص ۱۱ و ۱۲، سال ۱۹۶۸، بيروت.
- مجلة العربي، شماره ۱ - ۱۹۶۹، كويت.
- محاولة رقم ۷، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۳.
- مديح الظل العالي، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۸۳.
- مواكب الشمس، شكوه خورشيد، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴)، ۱۹۵۸.
- الموت الكبير، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- نصراوي في الساحة الحمراء، توفيق زياد، مطبعة النهضة، الناصرة، ۱۹۷۳م.
- وداعاً أيتها الحرب وداعاً أيها السلام (مقالات)، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۴.
- ورد أقلّ، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۸۶.
- و ما قتلوه وما صلبوه ولكن شبه لهم، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- و يكون أن يأتي طائر الرعد، روزی می آید که پرنده رعد بازمی گردد، سمیح القاسم (۱۹۳۹ - ۲۰۱۴).
- هي أغنية هي أغنية، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۸۶.
- يوميات الحزن العادي (خواطر و مقالات)، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۳.

ادبیات مقاومت در فلسطین

۱۶

یومیات جرح فلسطین، محمود سلیم حسین درویش (۱۹۴۱ - ۲۰۰۸)، ۱۹۷۷.

دکتر علی نقی نیمسزوی